

ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ: ЦИФРОВЕ НАВЧАННЯ ДЛЯ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

STUDENT ENTREPRENEURSHIP FORMATION: DIGITAL LEARNING FOR THE DIGITAL ENVIRONMENT

У статті розглянуто теоретичні й методичні підходи до вдосконалення форм і методів професійної підготовки студентів-майбутніх економістів, висвітлено окремі аспекти цифровізації, ресурсів цифрового навчання та соціальних мереж для розвитку підприємливості студентів в умовах дистанційної (онлайн) освіти.

Висвітлено питання, пов'язані з проблемами розвитку підприємливості студентів як майбутніх фахівців цифрової економіки в сучасних умовах розгортання цифрової освіти.

Установлено, що в умовах карантинних обмежень під час пандемічної кризи 2020–2021 рр. в результаті онлайн-навчання багато студентів гостро потребували живого спілкування, контактної навчальної взаємодії, а нестача безпосереднього спілкування була в багатьох випадках компенсована збільшенням участі в соціальних мережах.

Обґрунтовується необхідність урахування в процесі професійного навчання сучасних трендів цифрової соціальної активності студентів, що стосуються цифровізації економіки та всіх сфер нашого життя та вимагають адаптивності й шаблонності поведінки, активної участі у соцмережах; наявність багатьох «Егонетів», які тиснуть на форми і моделі індивідуальної соціальної поведінки, вибір певної «соціальної маски», що створюють труднощі й перешкоди особистісної самореалізації в професійному та приватному житті. Доведено, що такі процеси мають перебувати під освітніми впливами, бути цілеспрямованими і керованими. Цьому можуть слугувати різноманітні цифрові ресурси, які забезпечують «Фокуси діяльності» й відповідні їм «контексти дружби». У процесі розроблення інноваційних форм і методів навчання доцільно враховувати сучасні тенденції залученості учасників навчання (студентів) до мережевих (WWW) соціальних процесів та використовувати їх із дидактичною метою.

Представлено досвід використання ресурсів електронного освітнього середовища для формування підприємницької компетентності студентів-майбутніх економістів.

Ключові слова: цифровізація, електронні освітні ресурси, студенти-майбутні еко-

номісти, цифрове навчання у закладі вищої освіти, цифрове економічне середовище, соціальні мережі, підприємницька компетентність.

The article considers theoretical and methodological approaches to improving the forms and methods of professional training of students – future economists, highlights some aspects of digitalization, digital learning resources and social networks for the development of student entrepreneurship in distance (online) education. Issues related to the problems of entrepreneurship development of students as future specialists in the digital economy in the current context of digital education. It was found that in the conditions of quarantine restrictions during the pandemic crisis of 2020–2021, as a result of online learning, many students were in dire need of live communication, contact learning interaction, and lack of direct communication was in many cases compensated by increased participation in social networks. The necessity is substantiated to take into account in the process of professional training modern trends of digital social activity of students, related to the digitalization of the economy and all spheres of our lives, and require adaptability and, at the same time, stereotyped behavior; active participation in social networks, the presence of many “Egonets” who put pressure on the forms and models of individual social behavior, the choice of a certain “social mask” that creates difficulties and obstacles to personal self-realization in professional and private life. It is proved that such processes must be under the influence of education, be purposeful and manageable. This can be done by a variety of digital resources that provide “Focuses of Activity” and the corresponding “Friendship Contexts”. In the process of developing innovative forms and methods of teaching, it is advisable to take into account current trends in the involvement of participants (students) in network (WWW) social processes and use them for didactic purposes.

Key words: digitalization, electronic educational resources, students – future economists, digital learning in higher education, digital economic environment, social networks, entrepreneurial competence, entrepreneurship.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/37.73>

Ковальчук Г.О.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри педагогіки
та психології
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

Баніт Ю.С.,

здобувач кафедри педагогіки
та психології
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Підприємливість та підприємницька компетентність є важливими складниками основних результатів професійної підготовки та розвитку навичок фахівців у XXI столітті [3; 7]. Формування підприємницьких якостей і здібностей студентів та учнів здійснюється різними шляхами і методами як у формальній освіті, так і в процесі повсякденного життєвого досвіду. Водночас розвиток підприємливості є складником професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти, зокрема й економістів.

Цільовий вектор формування підприємницької компетентності спрямований на здатність майбутнього фахівця до самореалізації у сфері бізнесу й підприємництва та/або вміння застосовувати власну підприємливість на робочому місці найманого працівника. Однак в умовах карантинних обмежень під час глобальної пандемії 2020–2021 рр. багато підприємств та бізнесів потрапили в скрутні обставини. Публікації досліджень показують, що в період 2020–2021 рр. фізичні особи-підприємці (ФОП) демонстрували значну адаптивність, відкрилися нові бізнеси і види діяльності, зросли сервіси

продуктової доставки (на 353%). Загальна ємність цього ринку за 2020 р. може сягнути 50 млрд грн. Зростає ринок фахівців сфери ІКТ, частка працівників із віддаленою зайнятістю сягає понад 50% [9]. На початок 2021 р. в країні діють 2 млн фізичних осіб-підприємців. У Союзі українських підприємців зазначили, що найбільше від карантинних обмежень страждає малий і мікробізнес. В опитуванні Європейської бізнес-асоціації (травень 2021 р.) виявилось, що близько третини підприємців утратили 55–75% доходу, 44% – до 50% доходу, а в 14% підприємців нічого не змінилось [9]. Опитування власників і керівників крупного бізнесу дали змогу встановити, що в 45% дохід організацій знизиться на 20–90%, 61% компаній змушені скоротити заробітну плату працівникам, 71% опитаних визнали, що запустили новий продукт чи послугу, а 55% – залучили нових партнерів для спільних ініціатив. За даними Мінцифри і за розрахунками експертів, щорічний обсяг приватних інвестицій у сферу цифрової інфраструктури становитиме 3 млрд доларів до 2021 р., а понад 80% бізнес-процесів перейдуть у «цифру» [5; 9].

Отже, наразі (через півтора роки пандемічної кризи) можемо говорити про такі тенденції, як цифровізація економіки й освіти, розвиток цифрових бізнесів, збільшення кількості «цифрових» професій у Державному класифікаторі професій, деперсоналізація дистанційного (онлайн) навчання у фаховій освіті. Згідно з даними наших дидактичних досліджень і спостережень (2020–2021 рр.) можемо говорити про зменшення прагнень і готовності студентів займатися незалежною підприємницькою діяльністю.

З огляду на це, виникає суперечність між зростанням потреб суспільства та економік у кваліфікованих фахівцях у сфері підприємництва й бізнесу, зокрема й цифрового, з одного боку, а з іншого – зниженням готовності майбутніх фахівців до приватного (індивідуального) підприємництва, недостатнім розумінням змісту і цілей сучасних динамічних процесів цифровізації суспільства й економіки, а також зменшенням дидактичних можливостей безпосереднього (контактного) навчання бізнесу і для бізнесу, розширенням засобів і технологій онлайн-навчання майбутніх фахівців. Тому актуальним є дослідження теоретичних та методичних засад використання інструментів цифрового (онлайн) навчання та електронних освітніх ресурсів у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців для цифрової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню підприємницької компетентності майбутніх фахівців у процесі професійного навчання присвячено велику кількість праць вітчизняних і зарубіжних дослідників (А. Бояринцева, А. Гейлик, О. Грохольська, М. Каленик, Г. Ковальчук, А. Кудінова, С. Ластовець, Г. Матукова, А. Муха,

Г. Назаренко, В. Орлов, О. Проценко, А. Прутченков, Б. Райзберг, Ю. Рубін, М. Стрельников, М. Ткаченко, Т. Фурман, А. Чернявський та ін.). Інтерес для нашої роботи становлять публікації з проблем диверсифікації професійного онлайн-навчання на приватних і корпоративних вебплатформах у межах формального і неформального навчання. Це питання щодо розроблення електронного освітнього середовища (О. Алексеев, В. Биков, Д. Вербівський, О. Глазунова, О. Довгялло, М. Жалдак, О. Співаковський та ін.), використання мультимедійних ресурсів для навчання окремих дисциплін (Л. Гаврілова, Ю. Жук, В. Сергієнко, М. Синиця, М. Шут та ін.), використання різноманітних електронних сервісів для вирішення часткових (тематичних) дидактичних завдань (Н. Дементієвська, Ю. Машбиць, О. Пінчук, О. Соколюк, О. Шликова та ін.). Особливу увагу в контексті нашої роботи викликають дослідження й обґрунтування впливу соціальних мереж, груп і спільнот на динаміку переконань учасників групи та окремих індивідів (Р. Абдуллаєва, А. Абелюк, Дж. Боллен, М. Джексон, В. Кришнамурти, К. Лерман, Н. Родригес, М. Семенов, Н. Саймон, С. Фельд).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На основі здійсненого контекстного літературного аналізу можемо дійти висновку, що соціальні спільноти, зокрема присутні у вебмережі, мають великі дидактичні можливості, які поки що мало досліджені та задіяні з метою формування професійних компетентностей майбутніх фахівців у процесі цифрового навчання, зокрема для формування їх здатності й готовності до самореалізації у сфері підприємництва та підприємливості.

Мета статті – висвітлити окремі аспекти цифровізації, ресурсів цифрового навчання та соціальних мереж для розвитку підприємливості студентів-майбутніх економістів в умовах дистанційної (онлайн) освіти.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація та багатоформність нині є головними трендами на загальному ринку праці. *Цифровізація* – насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що вможливує інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [1]. Водночас із корпоративізацією бізнесів і цілих галузей (сегментів) економіки зростає інтенсифікація та відкритість соціально-економічних процесів засобами ІКТ і штучного інтелекту. *Цифрова економіка* базується на інформаційно-комунікаційних та цифрових технологіях, стрімкий розвиток та поширення яких уже сьогодні впливають на традиційну (фізично-аналогову) економіку, трансформуючи її від такої, що споживає ресурси, до такої, що їх створює. Саме дані є ключовим ресурсом

цифрової економіки, вони генеруються та забезпечують електронно-комунікаційну взаємодію завдяки функціонуванню електронно-цифрових пристроїв, засобів та систем [1].

Цифрові технології є рушійними силами розвитку майже в усіх секторах економіки (охорона здоров'я, банки і страхування, промисловість і виробництво, торгівля, сільське господарство, міста і мобільність, освіта і тренінг, туризм, цифрові комунікації, цифрова інфраструктура тощо).

Однак розвиток цифрової економіки не є можливим без людського чинника, яким є людський капітал, тобто знання, таланти, навички, вміння, досвід, інтелект людей. Зважаючи на стрімке впровадження цифрових технологій, формування цифрових навичок громадян набуває особливого значення. Уміння використовувати цифрові технології в роботі поступово стає необхідним для більшості спеціалізацій та професій, тобто наскрізним або багатоплатформним [1; 4; 5]. Велику підтримку для розвитку цифрової економіки та суспільства в Україні (та в інших країнах Східного партнерства) відповідно до норм і практики Євросоюзу (ЄС) надає спеціальна програма, що реалізується консорціумом під керівництвом ЕУ разом із Action Global Communications та CEPS (EU4Digital) [13]. Метою ініціативи EU4Digital є розповсюдження переваг єдиного цифрового ринку ЄС, розвиток потенціалу цифрової економіки і суспільства, щоб забезпечити економічне зростання, створювати більше робочих місць, покращувати життя людей і допомагати бізнесу, створювати цифрові робочі місця і розробляти межі компетенцій для малих підприємств. Так, розроблена Рамка цифрових компетентностей для Східних країн-партнерів базується на Європейській рамці цифрових компетентностей для громадян (DigComp) та Європейській рамці електронних компетентностей (e-CF) – системах, що охоплюють цифрові навички та найчастіше використовуються. Ці два принципи можуть бути використані для опису *цифрової компетентності* (від базового рівня користувача (DigComp) до досвідченого користувача та рівня професіонала в галузі ІКТ (e-CF)) [13]. Цифрова компетентність визначається як ключова наскрізна компетентність, що передбачає здатність критично, колективно і творчо використовувати цифрові технології. У рамці DigComp описується, що означає бути компетентним громадянином із точки зору цифрових технологій, використовуючи 21 різну компетенцію. Рамка e-CF є загальним довідковим джерелом для професіоналів у галузі ІКТ та була розроблена завдяки співпраці між різними експертами сектора ІКТ та зацікавленими сторонами. В e-CF описується 41 компетенція, пов'язана з бізнес-процесами в галузі ІКТ.

В Україні також докладають значних зусиль для розвитку цифрової економіки: розроблено Концеп-

цію [1], створено Єдиний державний вебпортал цифрової освіти «Дія. Цифрова освіта» (далі – Вебпортал цифрової освіти) [2]. *Цифрова освіта* тут визначена як цілеспрямована пізнавальна діяльність особи з метою отримання знань, умінь та навичок або їх удосконалення протягом життя з використанням цифрових технологій, комп'ютерів, інших електронних носіїв, функціональні можливості яких дають змогу використовувати Вебпортал цифрової освіти. Тут є можливості для користування освітніми та інформаційними ресурсами, електронними підручниками, мультимедійними навчальними матеріалами (аудіо- та відеоматеріалами тощо, які відтворюються за допомогою електронних засобів) та іншими навчальними ресурсами (далі – освітні матеріали) [2]. Серед основних завдань Вебпорталу цифрової освіти є такі [2]: 1) надання можливості доступу до освітніх матеріалів; 2) забезпечення цифрової грамотності людей усіх вікових категорій; 3) забезпечення проведення тестування, зокрема тестування рівня цифрової грамотності (цифрограм); 4) забезпечення отримання електронних документів, що підтверджують проходження навчання; 5) формування індивідуального переліку освітніх матеріалів; 6) відображення новин та результатів досліджень у сфері освіти; 7) поширення ідей цифровізації, доведення інформації щодо новітніх цифрових технологій; 8) уможливлення надання пропозицій (зауважень) щодо освітніх матеріалів та процесів дистанційного навчання; 9) надання інформації про підприємства, установи, організації, які можуть надати доступ до цифрової освіти (центрів цифрової освіти); 10) використання методів та механізмів для покращення результатів навчання; 11) захист даних (...), що розміщуються на Вебпорталі цифрової освіти, від несанкціонованого доступу, знищення, модифікації; 12) інші завдання.

На основі здійсненого аналізу останніх публікацій із теми дослідження можемо зробити певні узагальнення: попри значне поле теоретичних і прикладних розвідок в окресленій тематиці формування підприємницької компетентності студентів у процесі професійного навчання, домінуючим залишається директивне навчання; мало робіт присвячено проблемі розвитку підприємливості засобами мультимодального цифрового навчання та використанню з цією метою ресурсів соціальних мереж.

Соціальні мережі (далі – *СМ*) – це унікальне явище XXI століття, що стало невід'ємною частиною життя більшості людей (Р. Абдуллаєва, 2015). Під поняттям «соціальна мережа» (від англ. *socialnetworkingservice*) розуміють платформу, онлайн-сервіс, вебсайт, що призначені для побудови, відображення та організації соціальних взаємовідносин, візуалізацією яких є соціальні графи (англ. *Socialgraph*), вузли якого представлені

соціальними об'єктами, як-от профіль користувача з різноманітними атрибутами (ім'я, день народження, рідне місто та ін.), спільноти, медіаконтент та ін., а його ребра – соціальними зв'язками між ними.

М. Семенов (СЕО) (фахівець із цього питання) указує, що соціальні мережі – найпопулярніше заняття в Інтернеті [17]. 20% найбільш відвідуваних сайтів у світі є класичними СМ, ще 60% – певною мірою соціалізованими. Понад 80% компаній в усьому світі використовують СМ у роботі, близько 78% людей довіряють інформації із СМ. Нині розвинуті мережі загального типу, однак набуватимуть розвитку і нові тематичні й функціональні проєкти [17]. У межах локальних ринків розвиваються й місцеві проєкти. Будь-яка популярна СМ тепер стала робочим простором для мільйонів людей (менеджерів із продажів, маркетологів, дослідників, підприємців, HRM, фахівців із будь-яких спеціальностей). Незабаром очікується розвиток спеціалізованого функціоналу, який дозволить створювати віртуальні робочі місця та професійні мережі.

Фахівці з праці [18] підкреслюють, що станом на початок 2021 р. близько 60% українців мали акаунти в соцмережах, менеджери персоналу активно використовують СМ для пошуку претендентів на посади, а також для контролю своїх працівників. За даними звіту Global Digital – 2021, за попередній рік користувачі провели в Інтернеті понад 1,3 млрд років, із них більшу частину часу – у соцмережах. Щоденно користувач витрачає на СМ у середньому 2,5 години. Тематичні форуми, групи за інтересами, мережа професійних контактів допомагають дізнатися про вміння, досвід, професійний світогляд, манеру спілкування, адекватність людини, хобі, здатність дотримуватись корпоративної культури тощо (Тетяна Рудик, 2014) [18].

Інші сучасні дослідники Cantwell G. T., Kirkley A., Newman M.E.J. [10; 15], Mirta Galesis, Henrik Olsson, Jonas Dalege, Tamara van der Does, Daniel L. Stein [16], S.L.Feld, A. McGail [14] наголошують, що соціальні мережі мають визначальний вплив на формування й зміну переконань своїх учасників. «Кожна людина вбудована в соціальну мережу. Під час розгляду переконання щодо конкретної проблеми («основного переконання») люди формують когнітивні уявлення про індивідуальні переконання і про те, у що вірять інші в їх соціальній мережі». Щоб подолати розбіжність між своїми переконаннями і думкою групи, люди оновлюють свої переконання або свої соціальні зв'язки [16]. Погляди певної людини щодо певної проблеми представляється у вигляді її внутрішнього індивідуального поля». Ця структура може включати різні стратегії когнітивних уявлень, які об'єднують множину різних індивідуальних та очікуваних переконань соціальних контактів у соціальному

та індивідуальному полі відповідно (Галесич М., Штейн Д.Л., 2019). S.L. Feld, A. McGail [14] обґрунтовують поняття «Egonets» людини як сукупність інших осіб, із якими ця людина пов'язана. Кожна людина включена в стільки «Егонетів», скільки вона має друзів. Установки і переконання «Егонетів» можуть мати значні наслідки для індивідуального досвіду і сприйняття інших людей так, що це впливає на їхні почуття і поведінку, інші форми соціальної поведінки [14].

На нашу думку, такі тренди цифрової соціальної активності студентів мають бути враховані у процесі професійного навчання. З одного боку, це цифровізація економіки та всіх сфер нашого життя, що вимагає адаптивності й шаблонності поведінки, з іншого – активна участь у соцмережах, наявність багатьох «Егонетів», які тиснуть на форми і моделі індивідуальної соціальної поведінки, вибір певної «соціальної маски», що створюють труднощі й перешкоди особистісної самореалізації в професійному та приватному житті. Уважаємо, що такі процеси мають перебувати під освітніми впливами, бути цілеспрямованими і керованими. Цьому можуть слугувати різноманітні цифрові ресурси, які забезпечують «Фокуси діяльності» і відповідні їм «Контексти дружби» (С.Л. Фельд, У.К. Картер, 1998).

Так, у процесі нашого дослідження протягом 2020–2021 рр. під час професійного навчання студентів-майбутніх економістів (спеціальності «Фінанси», «Банківський бізнес», «Корпоративні фінанси», «Міжнародна економіка», «Економічна та бізнес-освіта») предметом нашої роботи було формування психолого-педагогічних складників фахових компетентностей економіста, зокрема й здатності до самореалізації у професійній діяльності, здатності до самозайнятості, готовності до підприємницької діяльності в індивідуальному і корпоративному секторах. У форматі онлайн-навчання під час карантинних обмежень широко застосовувались програми і ресурси для викладання навчального матеріалу (на платформах Moodle і Zoom), для спільної роботи на занятті (Zoom, Telegram), для виконання домашніх завдань і взаємодії (Google-Disk, teams, Mindly, Mural, Miro, canva тощо). Опитування студентів показало, що 63,5% із них відчують нестачу безпосереднього спілкування, 72,9% більше часу стали проводити в соцмережах. Щодо участі, то 29,4% вказали, що мають акаунти в 25 СМ; 18,8% – у 16; 12,9% – у 4, інші – від 1 до 3. З урахуванням виявлених тенденцій убачаємо доцільним розробляти і проєктувати дидактичні завдання і методи цілеспрямованого освітнього впливу на конструктивну й розвивальну участь студентів у своїх спільнотах і цифрових групах задля їх особистісно-професійного розвитку. Привабливим та конструктивним виглядає участь у тематичних і професійних цифрових лабораторіях (Digital Lab) [12].

Модель British Council, Digital Lab – навчальна онлайн-лабораторія, яка об'єднує українських учасників довкола пошуку практичних рішень для їх сектору та ознайомлює з європейськими підходами і моделями. Основний фокус Digital Lab – створення простору для обміну досвідом та спільного пошуку практичних рішень; знайомство з успішними практиками у сфері креативних просторів/соціального підприємництва у країнах ЄС, Великій Британії та Україні; формування зв'язків між учасниками(цями) програми; створення якісного та змістовного формату онлайн-взаємодії.

Висновки. Цифровізація ставить нові завдання щодо цілей, змісту і стратегій реалізації економічної освіти, що вимагає від викладача завдання вибору дидактичних технологій, що забезпечують якість предметного навчання. Результативність якісної освіти забезпечується комплексом умов, серед яких найважливішими є педагогіка співпраці, конструктивістські технології навчання, соціальне партнерство на базі відповідних цифрових платформ. Усі інші засоби є похідними і допоміжними. У процесі розроблення інноваційних форм і методів навчання доцільно враховувати сучасні тенденції залученості учасників навчання (студентів) до мережових (WWW) соціальних процесів та використовувати їх із дидактичною метою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018> (дата звернення: 14.07.2021)
2. Положення про Єдиний державний веб-портал цифрової освіти «Дія. Цифрова освіта». Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2021 р. № 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/184-2021> (дата звернення: 14.07.2021)
3. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" від 18 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення: 14.07.2021)
4. Цифрова освіта_Національна кампанія з цифрової грамотності. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects/osvita> (дата звернення: 14.07.2021)

5. Цифровізація / Всеукраїнський форум «Україна-30». URL: <https://ukraine30.com/digitalization> (дата звернення: 14.07.2021)

6. Баніт Ю.С. Інноваційні технології формування підприємницької компетентності у фаховій підготовці студентів – майбутніх економістів. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб. наук. пр. Донбаського державного педагогічного університету. 2019. №. 4 (96). С. 4–16.

7. Ковальчук Г.О. Технології навчання економічних дисциплін в системі неперервної освіти (теоретико-методичний аспект) : монографія. Київ : КНЕУ, 2014. 511 с.

8. Мультимедійні системи як засоби інтерактивного навчання: посіб. / Жалдак М. І. та ін.; за ред. Ю.О. Жука. Київ, Педагогічна думка, 2012. 112 с.

9. Пандемії вже рік – як українські ФОПи та інші бізнеси його пережили. URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/pandemiyi-vzhe-rik-yak-ukrayinski-fopi-ta-inshij-biznes-jogo-perezihili> (дата звернення: 14.07.2021)

10. Cantwell G. T., Kirkley A., Newman M.E.J. The friendship paradox in real and model networks. *Journal of Complex Networks*. 2021. Vol. 9, Issue 2. April 2021. URL: <https://academic.oup.com/comnet/article/9/2/cnab011/6287259> (Last accessed: 14.07.2021)

11. Digital-lab-social-entrepreneurs. *Britishcouncil*. URL: <https://britishcouncil.org.ua/programmes/society/digital-lab-social-entrepreneurs> (Last accessed: 14.07.2021)

12. Eu4digital. URL: <https://eufordigital.eu/uk/digital-skills-in-the-workplace-eu4digital-working-on-digital-competence-framework-for-smes-and-microbusinesses/> (Last accessed: 14.07.2021)

13. Feld S.L., McGail A. Egonets as systematically biased windows on society. *Network Science*, 2020. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/network-science/article/abs/egonets-as-systematically-biased-windows-on-society/> (Last accessed: 14.07.2021)

14. Friendship paradox. Santa Fe Institute. URL: <https://santafe.edu/news-center/news/applying-mathematics-takes-friendship-paradox-beyond-averages> (Last accessed: 14.07.2021)

15. Galesis M., Olson H., Dalege J., van der Does T., Stein D.L. Integrating social and cognitive aspects of belief dynamics: towards a unifying framework. URL: <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rsif.2020.0857>. (Last accessed: 14.07.2021)

16. SECL Group. URL: <https://secl.com.ua/article-vse-o-socialnyh-setjah-vlijaniye-na-cheloveka.html> (дата звернення: 14.07.2021)

17. WORK.ua. URL: <https://www.work.ua/articles/career/1024/> (дата звернення: 14.07.2021)